

Posar nom a la cohabitació

Terminologia i indefinició a l'entorn de la convivència sense matrimoni

Cohabitació i les no tan noves famílies

Louis Roussel (1989) parlava de “les sorpreses del demògraf” per referir-se a la nova realitat familiar que es mostrava canviant i diversa a partir dels anys setanta, tant pels canvis demogràfics com pels canvis en les pautes matrimonials (increment del divorci, increment de la cohabitació, monoparentalitat, etc.) i socials respecte al significat de la família. Per això, Roussel mostrava la sorpresa que va generar a la comunitat científica el fet que en ple “regne de la família conjugal” aquest model de família — que era vist per la sociologia d'aquells anys com el fonamental— pogués ser qüestionat. Des de llavors, la família ha experimentat canvis transcenden-

tals en la seva estructura, en les seves concepcions i en les seves funcions. Avui dia es parla de famílies recomposades, monoparentals, mares solteres per elecció, cohabitació... com a mostra de les grans transformacions que repercuteixen en el significat i l'imaginari del parentiu. Aquests models de convivència són el resultat de diferents processos, com ara la nuclearització familiar (Meil, 2008), la diversificació de les formes residencials i de les estructures familiars (Rivas, 2009; Sanz Abad, *et al.*, 2013; Ajenjo i García Saladrigas, 2016), el reforçament de les xarxes i de les solidaritats familiars en resposta a la inestabilitat d'altres relacions (Roigé i Bestard, 2015) o la importància que adquireix la capacitat d'escollir en àmbits del parentiu en què abans no es podia triar (Bestard, 2009; Stone, 2007). En aquest sentit, Bestard (2009) reforça la idea del parentiu construït,

establert per elecció lliure, entès com un procés en el qual el fet de tenir cura dels altres és allò que realment defineix el parentiu: “Las conductas y el sentido de las relaciones de parentesco no están determinados ni por el nacimiento, ni por la sangre, ni por los genes. Ellos pueden ser símbolos culturales de una relación y, por tanto, signos arbitrarios y particulares, pero no necesariamente universales ni determinantes de la conducta. Si se puede hablar de una primacía ontológica, ésta no radica en el

La cohabitació afavoreix la innovació en els rituals, especialment els de les bodes. PEXELS FOTOS

nacimiento, sino en el cuidado. Los humanos nos organizamos en torno a quién cuidar y por lo qué tener cuidado” (2009: 87). D’acord amb aquesta idea, les relacions d’atenció i cura definiran més els vincles entre les persones que els de consanguinitat.

Tot això fa que estiguem presenciant nombrosos debats entorn de les noves realitats familiars, sobre les possibilitats que ofereixen la reproducció assistida, l’adopció internacional, la paternitat i la maternitat, sobre les famílies homoparentals, sobre les parelles mixtes i sobre l’anomenat *parentiu sobrevingut*, provinent de la creació de noves parelles amb fills de relacions anteriors. I enmig de tot plegat hi trobem les parelles cohabitants, com una mostra més dels canvis que s’estan produint a escala general (Grau, 2016).

Concretament pel que fa a les parelles cohabitants, diferents autors han definit diverses tipologies de convi-

vència sense matrimoni que posen de manifest la diversitat de situacions i motivacions que poden arribar a englobar. Així, doncs, trobem classificacions que posen l’accent en la motivació per cohabitar: cohabitació no escollida (forçada per les circumstàncies socials o legals), ideològica o a prova (testar la relació) (Domingo, 1992). Heuveline i Timberlake (2004) van establir formats de cohabitació basant-se en indicadors com ara la incidència de la cohabitació, la durada mitjana de les unions i el percentatge d’aquestes que es transformava en matrimoni a diferents països d’Europa i Amèrica del Nord: marginal, preludi del matrimoni, com una fase més del procés matrimonial, com a alternativa a la solteria, com a alternativa al matrimoni o bé indistingible del matrimoni. Per posar un altre exemple, tenim el de Domínguez (2011), que incorpora la parella cohabitant que modifica amb el temps la seva pròpia percepció: les que no es poden casar, les que no es volen casar, les que es volen casar però

Paraules clau: cohabitació, matrimoni, terminologia, parentiu, transformacions familiars

Palabras clave: cohabitación, matrimonio, terminología, parentesco, transformaciones familiares

Keywords: cohabitation, marriage, terminology, kinship, family transformations

volen testar la convivència i la parella que va d’una tipologia a l’altra segons el moment vital. Aquesta darrera aportació resulta especialment interessant, perquè posa de manifest la manera en què aquestes unions poden anar passant per diferents estats (prova, convivència estable, matrimoni...) sense que això sigui per a la majoria d’elles un problema ideològic.

Entre països també hi ha certes diferències manifestes només tenint en compte l’abast quantitatiu del fenomen, que es reparteix de manera molt desigual.¹ Concretament a l’Estat espanyol, s’ha evidenciat un augment sobtat de la cohabitació, que sembla

Aquest article es basa en el recorregut històric pel qual ha passat l’ús de la terminologia que defineix la convivència sense matrimoni. Al llarg de la història ha estat objecte de diferents denominacions, que han portat a la dificultat actual per trobar un terme idoni per a una nova realitat emergent. Aquesta manca terminològica en l’àmbit acadèmic es fa també extensiva a les parelles que practiquen la cohabitació i als seus parents afins, als quals els manca un concepte únic i definitori de la realitat viscuda. L’article vol posar en evidència la indefinició inherent a una realitat social actual de les famílies catalanes com a mostra dels canvis en la vida conyugal. D’aquesta manera, la terminologia evidencia que la cohabitació és una opció de convivència que forma part d’una transformació més enllà de la parella, que afecta la família i les relacions de parentiu en general. L’article és producte de l’anàlisi antropològica *L’amor sense papers. Parella, fills i parents en la cohabitació a Catalunya*, realitzada com a recerca de tesi l’any 2016.

*Este artículo se centra en el recorrido histórico por el que ha pasado la terminología que designa la convivencia sin matrimonio. Ha sido objeto de múltiples denominaciones a lo largo de la historia, que han llevado a la dificultad actual para encontrar un término idóneo para una nueva realidad emergente. Este vacío terminológico en el ámbito académico se hace extensivo a las parejas que practican la cohabitación y a sus parientes afines, que no disponen de un concepto único y claro de la realidad que viven. El artículo quiere poner en evidencia la indefinición inherente a una realidad social actual de las familias catalanas como muestra de los cambios en la vida conyugal. De esta manera, la terminología evidencia cómo la cohabitación es una opción de convivencia que forma parte de una transformación más allá de la pareja, que afecta a la familia y a las relaciones de parentesco en general. El artículo es el resultado de la investigación antropológica de doctorado *El amor sin papeles. Pareja, hijos y parientes en la cohabitación en Cataluña*, presentada en 2016.*

This article is based on a historical survey of the terminology used to refer to cohabitation without marriage. Over the years different terms have been applied to it, leading to the current difficulty of finding a suitable term for a new situation which is becoming increasingly common. This lack of terminological clarity in the academic field also extends to couples who cohabit and their close relatives, who do not have a single, clearly defined concept for this type of relationship. This article aims to highlight the inherent lack of definition regarding a current social reality in Catalan families as an example of changes in marital life. The terminology shows how cohabitation is an option forming part of a transformation that goes beyond the couple, affecting the family and family relationships in general. The article is the result of an anthropological analysis carried out as part of the research thesis *“L’amor sense papers. Parella, fills i parents en la cohabitació a Catalunya” (Love without papers. The couple, children and relatives in cohabitation in Catalonia) (2016).*

que pren protagonisme per quedar-s'hi (Domínguez i Castro, 2013). D'acord amb les autores, s'esperava un procés homogeni a tot Europa seguint les pautes establertes per la segona transició demogràfica, però un cop arribat el canvi a països com Espanya, aquest és més ràpid i intens que en d'altres societats europees. Espanya i Itàlia van ser els primers a assolir l'índex més baix de fertilitat i l'endarreriment en el matrimoni i el primer fill ha estat més pronunciat que a la resta d'Europa. Aquestes heterogeneïtat i complexitat de les formacions de les unions consensuals també es manifesta en altres àrees, com la llatinoamericana (Cortina, *et al.*, 2010).

A la realitat quantitativa li hem d'afegir altres aspectes, com ara la tradició de la pràctica de la cohabitació en una zona o un país, així com la seva percepció social, que generaran uns models més o menys divergents. En estudis comparatius recents a Europa, veiem que la cohabitació està molt vinculada al conceptes d'*individualització* i de *llibertat* (Perelli-Harris i Bernardi, 2015). Les dues autores afirmen que la cohabitació i el matrimoni estableixen relacions diferents depenent de la societat de la qual parlem. Existeixen diferències de percepció entre diferents països. A Austràlia, la cohabitació i el matrimoni es consideren parts d'un mateix procés del cicle de vida, la primera lligada als joves i a la idea de llibertat i el segon als adults de més edat que cerquen estabilitat i menys risc. A Noruega, el significat de *parella* recau més en els fills que en el matrimoni i aquest darrer passa a ser més aviat una opció personal per demostrar l'amor. Al Regne Unit, el matrimoni representa un compromís real i la cohabitació una mena de prova de la relació. A Itàlia, el matrimoni és el pas que va darrere la cohabitació. I finalment, a Alemanya de l'Est es percep el matrimoni de manera negativa davant les conseqüències

negatives del divorci, de manera que bàsicament cal evitar-lo. D'acord amb les autores, les diferents maneres de percebre aquestes formes de convivència es deuen a com s'interpreten el cicle vital i els canvis seqüencials, a com s'entén l'individualisme (més propi en les edats joves) i a la cultura i la història en cada entorn social. En el treball de Mynarska *et al.* (2014) es fa palès que a Rússia o Polònia la cohabitació permet a les dones relaxar-se en les obligacions domèstiques, que tradicionalment se li assignen, i afavoreix una major igualtat.

Aquestes parelles són objecte de l'interès de les ciències socials contemporànies des de la seva presència manifesta en diferents països europeus a partir dels anys setanta. D'alguna manera, posen en dubte diferents aspectes que anteriorment eren part de la base de la conjugalitat. Estem parlant del matrimoni com a celebració ritual i de la legalitat com a forma de consolidar la relació. Està clar que l'existència i l'increment d'aquesta forma de relació, així com l'augment del nombre de naixements fora del matrimoni, plantegen noves idees sobre les quals se sustenten els conceptes de *parella*, *relació* i *compromís*. Aquesta manera de viure, com veurem, té implícita una indefinició i una flexibilitat clares en els comportaments socials que contribueixen a conduir el conjunt del canvi familiar global (Domínguez i Castro, 2013), i la terminologia és un exemple ben clar d'aquesta dificultat conceptual intrínseca al fenomen. Les aportacions d'aquest article són resultat de l'anàlisi realitzada en una recerca doctoral.²

De concubins a parella de fet: evolució d'un concepte

La cohabitació ha estat present en la realitat social des de fa segles i s'hi fa al·lusió en textos molt antics, que van de l'època romana fins a l'actualitat. L'aspecte més destacable d'aquest llarg

període històric és que en el darrer segle la convivència fora del matrimoni ha passat de representar un estatus proper a la marginalitat en determinats moments a perdre aquest matís que va tenir antigament i adoptar un significat nou, que transmet la idea d'una alternativa real, vàlida socialment i no estigmatitzada de convivència en parella.

Algunes de les primeres al·lusions a aquesta forma de vida en comú es refereixen al fenomen amb el terme *concupinat*. Un dels primers indicis que trobem sobre el concubinat és a Grècia, on el dret d'Atenes el veia com una forma inferior de matrimoni, però també amb rang d'unió legal. La diferència bàsica amb els matrimonis es trobava en què els fills d'aquestes unions no es consideraven ateneus i s'equiparaven als fills d'estrangers (Reina, 1998).

Si ens centrem en els diferents moments de la Roma clàssica, veiem que es va passar per diferents formes de reconeixement i que en alguns casos el concubinat es veia com una forma de relació estable, continuada i monògama propera al matrimoni. La situació d'aquestes parelles anirà fent alts i baixos durant l'evolució de l'imperi romà i empitjorarà amb emperadors com Constantí, que les ataca i les castiga forçant-les al matrimoni, o millorarà amb Justinià, que iguala el concubinat al nivell del matrimoni morgànatic (de nivell inferior) per intentar equiparar-lo al legítim (Miquel, 1992). Les relacions sense matrimoni se solien donar entre persones de diferent estatus social i que de vegades, fins i tot, tenien prohibit el casament entre elles. Aquest seria el cas de les lleis d'August, que prohibien el matrimoni amb dones de *mala nota* i que castigaven les relacions amb dones *ingenuae* i *honestae* (nascudes lliures i d'elevada condició social), per la qual cosa estarien realitzant *adulterium* i *stuprum* (Miquel, 1992). Així, doncs, veiem que el concubinat ha passat en

l'època clàssica per diferents moments de reconeixement social i legal, però que en tot cas mai resulta equiparat al matrimoni de manera completa.

Altres exemples del concubinat com a resposta a relacions mal considerades socialment són la llei visigòtica, en què el concubinat era practicat pels serfs, que no tenien personalitat jurídica; el dret musulmà, en què els homes només podien casar-se amb dones lliures i tenir esclaves com a concubines, o la llei mosaica, en què el concubinat era també la relació entre un amo i una esclava (Fosar, 1985).

Del segle XI al XVI es donà a Espanya l'anomenada *barragania* o *barragane-ria*. No es tractava d'una situació de fet, sinó que tenia efectes jurídics importants, més que en èpoques anteriors. Des de la disciplina del dret es considera aquesta l'època més gloriosa en l'evolució històrica d'aquestes parelles, atès que se'ls va concedir una regulació legal explícita. Els fills d'aquestes unions es tractaven igual que els dels matrimonis³ (Ferreiro, 1998; Fosar, 1985).

Abans del Concili de Trento (segle XVI), el matrimoni i el concubinat es diferenciaven formalment per la voluntat adquirida entre els membres de la parella d'optar per una pràctica o una altra. Les poques distincions que hi havia es posaven freqüentment en dubte, és a dir, socialment no hi havia una diferenciació significativa i absoluta. Entre els segles XIII i XV, a Europa els teòlegs, els moralistes i la interpretació popular consideraven que el matrimoni havia de ser totalment lliure i voluntari, sense intervenció de terceres persones, encara que existia una autoritat evident per part dels pares de família que els permetia casar els fills. La revolució gregoriana, que volia establir un cert ordre i imposar un dret canònic, va intentar impedir els casaments realitzats per laics, anomenats *clandestins*, però no

va ser ben bé fins al segle XVI que ho va aconseguir (Burguière, *et al.*, 1986).

Amb el Concili de Trento (1563) la situació es veurà transformada considerablement a través d'unes normes pautades que regiran el matrimoni. Segons Casey (1989), es durà a terme una campanya en contra de la immoralitat sexual, que a Espanya precisament no va tenir una gran repercussió en un primer moment, atès que la Inquisició centralitzava les seves accions envers l'homosexualitat, la bigàmia i la blasfèmia. Així, si les relacions heterosexuales eren discretes, no eren castigades. Tal com diu Reina (1998: 17), "Es tractava evidentment d'una supervivència 'tolerada' de formes matrimonials concubina-ries, entenent com a tals una espècie de matrimoni 'de segona'".

Una de les formes de cohabitació més conegudes en la història recent és la del concubinat obrer del segle XIX. Les grans ciutats com París van afavorir aquesta pràctica, ja que els que la practicaven eren joves provinents de zones rurals que es resistien al control social. Aquestes unions també s'anomenaven *extraconjugals* o *il·legítimes*.⁴ En aquelles dates, les anomenades *falses llars* es consideraven matrimonis a prova si feia menys de tres anys que vivien. Aquesta relació té a veure amb la que exposàvem anteriorment i es basa en una sexualitat d'espera, és a dir, es tractava d'una manera d'avançar la sexualitat sense haver de comprometre's al matrimoni. D'aquesta manera, la dona feia d'esposa serventa de la casa i l'home obtenia una parella durant un temps abans de casar-se amb una altra dona del seu nivell social, amb la qual cosa evitava els bordells (Corbin i Perrot, 1991). Tal com ens diu Segalen (1992), per a les dones ser concubina era un estadi per sortir del pas, però l'esperança estava dipositada en el matrimoni. Les condicions de vida a la ciutat eren més dures per a la dona, per la qual cosa aquestes cerca-

ven l'associació amb un home, encara que fos sense casar-se, per aconseguir unes condicions econòmiques menys precàries. D'alguna manera, es podria dir que en certa forma les dones eren les víctimes del concubinat. Així, doncs, s'hauria d'entendre la situació com a conseqüència dels condicionants econòmics i socials del moment (Roigé, 1995).

Amb el temps, i com a conseqüència de l'adquisició dels valors burgesos per part del proletariat, les bodes entre els obrers es faran públiques i sumptuoses, alhora que es basaran en el sentiment afectiu i l'amor conjugal. Per altra banda, als burgesos, les bodes dels quals posaven en joc els valors patrimonials, que implicaven estratègies molt ben planificades, els interessaria la pràctica del concubinat, que no posava en risc els interessos econòmics familiars (Segalen, 1992).

La cohabitació entre els obrers representa un primer pas envers una nova concepció del concubinat. La transformació es basa en el fet que la convivència es donava entre persones del mateix estatus social i econòmic, és a dir, entre obrers o bé entre burgesos. Com veurem, a partir de finals del segle XIX es produeix un gran canvi en la història del fenomen: la parella de fet deixa de ser una resposta a situacions socialment anòmales i conflictives; passa de ser una forma desprestigiada de matrimoni o de representar un matrimoni "de segona" a simbolitzar la bandera de moviments de protesta i d'ideologies socialment innovadores i revolucionàries.

A finals del segle XIX i principis del XX, els obrers tenen en la família una unitat de resistència, potenciada també pels moviments sindicals, que promouen noves maneres de concebre la família i el matrimoni. Les dificultats econòmiques, d'habitatge, de salut i d'alimentació eren evidents en aquella època

(Janssens, 2004). Com a conseqüència, el model de família obrera diferia molt de la burgesa, ja que feia augmentar clarament el nombre d'unions de fet. En aquest marc sorgeixen diferents moviments que promouen models de parella diferents, com ara l'anarquista, que pren l'anomenat *amor lliure* com el seu símbol primordial, entès com un compromís legítim i exclusiu entre dues persones que no necessita del vistiplau de l'Església, de l'estat ni de la societat (Armand, 1934). Les idees de respecte i llibertat entre i envers la parella predominaran en aquest discurs, que fomentarà més endavant els arguments dels segles xx i xxi de rebuig del matrimoni. Altres discursos, com el marxista i el feminista, se sumaran a aquesta ideologia i faran que la burgesia governant iniciï una campanya de moralització obrera per posar barreres a aquests postulats alternatius (Roigé, 2016).

Un exemple el tenim a finals del segle XIX, quan es va estendre una forma de cohabitació especial anomenada *matrimoni de consciència* entre els cercles intel·lectuals suecs (Domingo, 1997). També a finals del segle XIX i a principis del xx va sorgir l'anomenat *matrimoni d'Estocolm*, com a conseqüència de les condicions de vida a les ciutats de la població d'origen rural, que vivia i esperava a establir-se laboralment per accedir a un habitatge i casar-se. Quan la pràctica de la cohabitació augmentarà a mitjan anys seixanta, s'anomenarà *matrimoni de consciència* o *matrimoni d'Estocolm*, tot adoptant els termes de les situacions anteriors descrites, encara que les realitats que definiran seran molt diferents de les del segle XIX (Domingo, 1997).

Concretament en el segle xx, la cohabitació sense matrimoni va tenir un moment àlgid en els anys seixanta, amb l'aparició d'aquesta parella de fet ideològica que pretenia formar un nou tipus de relació amb uns rols més igualitaris entre els gèneres. En aquest

cas es designaria com a *unió lliure*, per fer evident la base de la relació, que no implicava cap lligam entre les persones i emfatitzava la voluntarietat per sobre de tot. Més endavant, aquesta forma de relació de fet ha anat derivant cap a una situació acordada entre els dos membres de la parella, alhora que el significat reivindicatiu i el component ideològic s'han anat esvaïnt. Cal dir, però, que la recerca també ha posat de manifest que el fet d'abandonar per part de moltes de les parelles de les darreres generacions ha provocat que les diferències de gènere es mantinguin ben evidents, amb la qual cosa ha quedat de banda aquest aspecte transformador que tenia a finals de segle xx (Alabart, *et al.*, 1988). Així, la desigualtat en les tasques domèstiques i la cura dels fills són dos elements encara ara clau en la vida quotidiana dels cohabitants i s'han posat de manifest en els resultats d'aquesta investigació (Rico, 2016). En aquest sentit, trobem diversitat de matisos en estudis més recents, que mostren que les pràctiques de parelles casades i cohabitants no divergeixen gaire en el seu fer quotidià, especialment en aquelles que tenen fills (Brown i Booth, 1996; Smock, 2000; González, *et al.*, 2010).

Les parelles cohabitants, per tant, no són quelcom llunyà i desconegut per la nostra història, però hem de tenir en compte que l'actualitat divergeix de manera important de les situacions històriques anteriors. Aquesta gran diferència es basa en el fet que les causes que la provoquen ja no són de caire econòmic o social, si més no, no exclusivament, sinó que les parelles de la societat occidental es basen principalment en una opció personal. Malgrat que n'hi pugui haver que ho siguin obligades per la seva situació (econòmica, legal, etc.), moltes no es casen per una decisió acordada que pot tenir diferents motivacions. Així, doncs, actualment s'està passant a una nova conceptualització de la pràctica de

la cohabitació, propiciada pels canvis que s'estan produint en el marc més ampli de les transformacions en la realitat familiar occidental.

A la recerca d'un terme representatiu

El breu repàs històric d'aquesta realitat amb els termes vinculats que s'hi associen en cada moment ens ajuda a comprendre la importància de la terminologia i de les maneres de designar aplicades en cada moment. D'alguna manera, el concepte escollit ens dona pistes sobre com s'interpreta la realitat en cada període concret. D'acord amb el punt anterior, podem veure que la terminologia s'ha anat modificant i ha anat variant segons els contextos i els moments històrics, cosa que fa palesa la manca d'unitat o acord en la designació d'aquest fenomen.

En l'àmbit de les transformacions actuals en el parentiu, també es fa present la manca de conceptes o terminologia que expressin les noves realitats i fets molt evidents. Per exemple, en la recomposició familiar i els diferents rols que hi exerceixen els seus membres manca sovint un nom nou que redefineixi el padrastre, la madrastra o els fillastres, per posar un exemple (Rivas, 2008). El fenomen de la cohabitació, com estem veient, no queda al marge d'aquestes dificultats terminològiques. Així, doncs, trobem molts termes per parlar del mateix: *parella de fet*, *cohabitant*, *unió consensual*, *unió estable*, *parella lliure*, *amistança*, *unió prenupcial*, etc. Però, malgrat la diversitat, no s'ha escollit un terme únic per referir-se a la cohabitació des de les ciències socials, amb la qual cosa es constata que els termes sempre tenen un rerefons ideològic determinat que no facilita optar per cap de manera definitiva. La necessitat de buscar una nova terminologia mostra el canvi en el significat sociològic del fenomen i fa palesa de nou la importància social de nombrar.

Tots aquests termes es basen a ressaltar un criteri que permeti definir aquesta forma de convivència, com ara el criteri residencial, tal com ho exemplifica el terme *cohabitació*, que imposa per sobre de tot la convivència de parella sota un mateix sostre. Aquest concepte es podria considerar inadequat, perquè emfatitza l'aspecte residencial, de tal manera que podríem preguntar-nos què passa quan una parella no resideix conjuntament de forma permanent o què passa amb els matrimonis. Que no cohabitin, també? Parlar de *cohabitació* deixa de banda la relació de parella i el seu contingut i, a més, no fa al·lusió a la veritable diferència entre els matrimonis i les parelles no casades, és a dir, l'absència de legalitat o d'un contracte de matrimoni. El que té de bo aquest concepte, i que ajuda a la seva freqüència d'ús en els estudis socials, és que, com que és nou, és més neutre i afavoreix que no tingui connotacions ideològiques ni morals negatives, la qual cosa ajuda a no incorporar-hi valoracions estigmatitzades.

Quan es va començar a utilitzar el concepte *cohabitació juvenil*, tenia l'avantatge de la neutralitat (Roussel, 1978), com si això fos el que realment defineix un fenomen que no vol ser definit. Chalvon-Demersay (1983) justament deia que aquest terme era tan neutre que no feia referència a les relacions afectives, que justament és del que s'estava parlant quan s'estudiava la parella. La mateixa autora deixava entreveure que potser el fet que no hi hagi un nom ben definit sigui la conseqüència del fet que els temes de parella són privats: "tan privats que els privem d'un nom" (1983: 16). Tal com ens diu Domingo: "El lèxic antic és rebutjat per l'estigma social que tradueix, de fet, són mots que no es corresponen ni amb l'especificitat de la unió en parella considerada ni amb la tolerància, l'acceptació amb la qual aquest tipus d'unió és vista en l'actualitat, de fet, amb la seva legitimitat" (1997: 200).

Cohabitar implica no saber com autodefinir-se ni com definir la parella. PEXELS FOTOS

En alguns casos també es fa referència a un *matrimoni a prova*, un terme que presenta problemes quan engloba en un mateix concepte aquelles parelles que potser sí que volen viure juntes per provar la seva relació, però també les que estableixen la vida en comú i no perceben la seva relació com una prova, sinó amb una estabilitat que tant podria caracteritzar les persones casades com les solteres: "La cohabitació es pot veure com una prova abans del matrimoni, però en realitat es viu, des del primer dia, una relació com la d'un matrimoni. (...) la finalitat de la cohabitació no és la prova, sinó el començament d'una relació" (Rico i Ribot, 1999: 20).

Altres opcions terminològiques tenen connotacions ideològiques que volen transmetre una lluita clara contra el matrimoni i el que representa quant a control institucional. El terme *unió lliure* s'ha utilitzat per parlar de situacions de convivència de caire més inestable com a conseqüència d'una percepció de l'amor sense lligams envers una única persona. Es pot dir que tant *unió lliure* com *parella lliure* suggereixen una

actitud política d'esquerres clarament militant (Alabart, *et al.*, 1988) o, com diu Domingo (1997: 201), "en el cas de la unió lliure, es qualifica de forma negativa el matrimoni, impregnant d'una forta presumció ideològica una relació basada en el rebuig del matrimoni, cosa que no sembla ser certa en la majoria dels casos i que va tenir la seva vigència, en un marc històric determinat, dins el corrent del pensament d'esquerres i més concretament en el moviment llibertari". Malgrat aquesta perspectiva vinculada a aquesta designació, el terme encara s'utilitza sovint per referir-se a les parelles de fet. Segons Kaufmann (1993), els termes *cohabitació*, *unió lliure* i *concubinat* es refereixen als qui viuen junts rebutjant el matrimoni eclesial, però cadascun s'aproxima més específicament a una qualitat particular: *cohabitació* es refereix als que comparteixen un mateix habitatge, *concubinat* als que comparteixen un mateix llit i *unió lliure* als que, bàsicament, neguen la institució.

Els estudis legals utilitzen una terminologia molt extensa, atès que és una de les disciplines que en els darrers anys ha

treballat més el tema com a conseqüència del debat sobre la seva regulació. Per això, si el que volem és destacar l'aspecte legal de la relació, resulta més adient utilitzar el terme *parella de fet*, perquè es refereix a la manca d'un contracte legal entre els dos membres, que en definitiva és el que diferencia en l'aspecte pràctic aquestes unions i les parelles casades. Aquest concepte és el que trobem més freqüentment en l'àmbit jurídic, encara que també se n'utilitzen d'altres com *relació paramatrimonial*, *unió estable* o *unió lliure*.

Si ens centrem en la legislació catalana vigent, la llei 25/10, de 29 de juliol de 2005, de parelles estables del llibre segon del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família, es plantegen diverses reflexions sobre el terme que s'utilitza en aquests casos. Per què no s'hi ha emprat el terme *parella de fet*, que ha estat el més habitual en l'àmbit jurídic? Emprant aquesta terminologia, podríem pensar que el que s'està emfatitzant de la parella que conviu sense matrimoni és un requisit molt important als ulls de la societat: l'estabilitat. Com si la parella de fet es caracteritzés per una major inestabilitat en contrast amb la que definiria la convivència de les casades. I encara és més evident si tenim en compte que les parelles que es van formar en els anys seixanta i setanta no són les mateixes que les actuals, que ja s'allunyen de la perspectiva més ideològica. D'acord amb Llebaría (1996) i la seva anàlisi, sembla que el terme *estable* es troba més en relació amb la durabilitat de la parella que en la seva estabilitat real. És a dir, quan es parla d'*estabilitat* s'està parlant en realitat de *durabilitat*: "(...) l'estabilitat funcionaria més com a requisit temporal de la convivència que com a element definitori d'aquesta" (Llebaría, 1996:135). El fet que en aquesta darrera legislació ja es mencionin conceptes com ara *parella* o *família* mostra un esforç per reconèixer les realitats familiars actuals i apropar-les, cosa que no feien en la

primera sobre les unions estables de parella (antiga Llei 10/1998, de 15 de juliol).

Així, doncs, avui en dia podem dir que el terme *cohabitació* és un dels més utilitzats en els estudis socials des que L. Roussel⁵ el va designar com a *cohabitation juvénile* per primer cop l'any 1978 per referir-se a la convivència d'algunes parelles joves franceses. A aquest terme compost se li va treure l'acompanyament de *juvenil* per poder-hi englobar la resta de generacions. A partir de l'ampliació de l'ús del terme *cohabitació*, es van anar elaborant tipologies segons l'edat (cohabitació juvenil i cohabitació adulta) o segons les experiències anteriors (cohabitació prematrimonial i cohabitació postmatrimonial), entre d'altres.

Veient la dificultat per trobar un terme que inclogui la gran heterogeneïtat que implica la cohabitació, sembla que el més fàcil seria experimentar amb termes nous que no tinguin cap implicació ni es refereixin a situacions històriques anteriors. Precisament el tresor més gran que ens ofereix el terme *cohabitació*, malgrat els seus possibles inconvenients, que ja hem esmentat, és la seva novetat en la conceptualització, que ens permet parlar d'un fenomen diferent dels altres sense prejudicis ni ideologies subjacents. Tot seguit veurem que aquests entrebancs en la conceptualització acadèmica es fan extensius als termes utilitzats pels protagonistes mateixos quan parlen de les seves parelles. Novament no trobem un únic concepte per designar la parella, sinó múltiples opcions.

I tu com li dius? La terminologia inexistent en la parella

L'estudi de les terminologies de parentiu ha dedicat pàgines i pàgines escrites a comprendre la construcció social de la família. D'alguna manera, nombrar és donar una posició i un rol a les persones

a partir de dues formes terminològiques: el terme de referència (expressa de qui parlem) i el terme d'apel·lació (expressa amb quin terme ens dirigim a la persona). Els termes es relacionen, doncs, amb els comportaments i les relacions, els drets i els deures entre individus i grups que es reconeixen com a iguals a partir de les seves categories (Moncó i Rivas, 2007).

Nombrar es dotar de identidad a una persona, ubicarla en el sistema de representación de nuestros parientes, los que son y los que no son de los "nuestros". Los referentes que dotan de significado a los términos de parentesco son las categorías y grupos de parentesco que predominan en una sociedad dada. (Moncó i Rivas, 2007: 1).

Els termes de parentiu permeten classificar o ordenar, així com designar o definir una relació entre persones. La naturalesa de les relacions entre el que utilitza el terme i la persona a qui es refereix és un determinant evident del terme utilitzat (Schneider i Homans, 1955) i, per tant, els termes diuen molt de les relacions i de la seva inexistència o la seva inadequació, també. En el cas de la cohabitació, existeix una evident manca de terminologia que expressi clarament el fenomen, i més globalment tot allò que afecta les noves realitats familiars (Rivas, 2008). És especialment interessant la incertesa que generen algunes d'aquestes noves situacions i les dificultats per trobar un terme nou, lliure de connotacions, que permeti reflectir amb precisió aquella realitat. Tal com deia Bourdieu, "la incertesa de les terminologies és en definitiva l'expressió de la incertesa de les funcions, de les assignacions estatutàries, dels drets i dels deures, dels límits i de les prohibicions" (1996: 4).

Hem vist que històricament ja han existit altres termes per referir-se a la convivència fora del matrimoni, però el canvi en les percepcions socials i

les argumentacions sobre el fenomen actuals provoquen que es rebutgin els termes emprats fins ara, precisament perquè no designen amb total exactitud la pràctica cultural a la qual es refereixen o tenen connotacions que no es poden atribuir a l'actualitat. Aquesta mancança afecta directament el terme de referència entre les persones que es troben en aquesta situació i que no disposen d'un terme adequat i específic per referir-se a aquesta forma de convivència. Aquest fet sembla que és comú a les cultures occidentals, atès que altres treballs en diferents països presenten la mateixa problemàtica terminològica.⁶ Precisament, serà l'ús d'un terme o d'un altre allò que ens mostrarà la manera en què s'interpreta la cohabitació per part de la parella mateixa, però també per part de les respectives famílies.

Entre les entrevistes realitzades en la recerca es veu que els individus no saben com designar la seva parella davant de terceres persones, o que quan la presenten recorren a termes ja existents que intenten acomodar-se al seu ús quotidià (parella, xicota, company...). En aquest sentit, Cadoret (2012) ja ho posava de manifest per a les parelles homoparentals, que sovint recorren a les eines de designació familiar i no innovadores perquè això els ofereix la possibilitat de ser considerades dins el que és acceptat socialment. En aquests casos, la utilització d'un terme ja reconegut i compartit ajuda a ser percebut sense prejudicis ni diferències. Es tracta de no sobresortir i de formar part de l'engranatge social gràcies a l'ús de la terminologia convencional.

En el cas de la cohabitació, no hem trobat un terme únic i nou al qual els cohabitants es puguin acomodar, cosa que obliga a recórrer a termes ja existents, però que no acaben de delimitar amb exactitud la seva situació. Es pot dir que es tracta de termes prestats, termes

comodí. Segons Chalvon-Demersay (1983), darrere la inexistència de termes concrets i específics s'amagava un rebuig d'atorgar un estatus verbal fix i homogeni a una relació que es preferia inestable i evanescent. Per a l'autora, si se li donava un nom, se l'estava normalitzant i institucionalitzant, cosa que no resultava desitjable quan el matrimoni es considerava la fi del camí dels cohabitants. És evident que aquest seria el cas d'alguns dels informants de la primera generació estudiada, però ja no dels de la segona.

Nombrosos autors han reflexionat sobre l'ús dels termes al voltant de les parelles cohabitants i el matrimoni. Berrington *et al.* (2015) emfatitzen el fet que el matrimoni encara produeix un seguit de canvis en la identitat social que repercuteixen directament en l'ús d'una terminologia determinada. En la línia de Chalvon-Demersay (1983), Nock (1999) reforça la idea que les parelles cohabitants no es troben governades per les convencions, cosa que reafirma la inexistència d'un terme que les defineixi. Fins i tot podem trobar casos en què són els matrimonis els qui volen jugar a la indefinició que implica el fet de no estar casat, com és el cas del Quebec, on algunes parelles casades utilitzen els termes dels cohabitants per provocar el joc de la incertesa (Le Bourdais i Juby, 2001). En zones geogràfiques més properes veiem que, d'acord amb el treball a Barcelona i Madrid d'Alabart *et al.* (1988), les parelles no es trobaven còmodes amb les terminologies històriques perquè no definien la seva realitat del moment i veien els termes com pejoratius i inadequats, però tampoc van saber trobar-ne un que permetés començar de nou a designar una relació nova i diferent.

En la recerca doctoral hem vist que la complexitat es manifesta en la terminologia utilitzada i rau en el fet que no hi hagi un terme concret i que, d'altra

banda, existeixi la necessitat per part de les parelles de fer explícita la seva situació de no casats davant d'algunes persones. A tot això cal afegir-hi que el context en què s'empra el terme fa que aquest també pugui variar, i que una mateixa persona n'utilitzi de diferents segons la situació i l'interlocutor.⁷

a. *“Només tenim un problema, de nomenclatura”. Terminologia de referència de la parella*

En el llenguatge quotidià, el fet de no utilitzar els termes *marit/dona* ja mostra a l'interlocutor que la parella no està casada o que d'alguna manera es vol fer explícita una situació que no respon a l'estatus social de casat/da, amb la qual cosa s'estableixen unes diferències clares. En el cas de les parelles no casades, l'anàlisi de les terminologies ens permetrà veure i entendre aquestes relacions ocultes, aquest espai genealògic en què s'ubiquen, com es classifiquen i s'inventen els parents a través d'uns termes que han de ser repensats i escollits en cada situació. A quina lògica responen? Per què s'utilitzen uns termes o uns altres?

Vegem tot seguit algunes de les terminologies més habituals i les explicacions que es donen per al seu ús concret en cada cas. Veurem que hi ha diferents termes per utilitzar, però que cadascun implica sempre algun tipus de mancança o de connotació conceptual que no permet ajustar-se del tot al cas concret.

El terme *company*, un dels més freqüents, té uns orígens amb un profund rerefons ideològic, molt utilitzat entre les parelles dels anys setanta en un moment de reivindicació política i social que pretenia ressaltar la igualtat entre gèneres. L'ús d'aquest terme realçava la importància de l'amistat, la voluntarietat i la igualtat en la relació. Equiparava l'estatus de la dona i de l'home dins la parella i descartava

qualsevol possible discriminació. En l'actualitat encara s'utilitza, però no podem dir que respongui exactament al mateix plantejament ideològic amb què s'utilitzava fa uns anys i fins i tot a alguns entrevistats no els agrada precisament perquè l'associa a aquesta concepció anterior. A banda de les connotacions ideològiques, es tracta d'un terme que no deixa clar l'estat de la parella, encara que evidencia la no

meva companya". És clar, sona més modern i representa una relació més d'igual a igual, no? (Jordi)

Nunca digo "mi mujer" (...) De hecho, yo nunca lo he utilizado, el término ese, me parece como... no sé, como que he comprado... un aparato y que lo tengo ahí a mi disposición. (...) No sé, me suena un poco raro. Prefiero decir "mi compañera" o "una amiga",

que té aquesta connotació reivindicativa que no recolzen en la seva relació, afegint-hi que tampoc no descarten el matrimoni futur, cosa que el militant polític sí que feia.

Parella és un altre terme que manifesta una neutralitat major, ja que no transmet cap connotació ideològica sobre la unió i, alhora, fa explícita la no existència de matrimoni. Com que es tracta

La parella és la base de la relació, cada vegada més autònoma i menys dependent del seu entorn social. PEXELS FOTOS

existència de casament pel sol fet de no emprar els termes *marit* o *muller*.

De vegades sembla que sigui millor dir *company* que no pas *home* perquè em sembla que dir "el meu home" és un sentit de possessió de l'altre. Llavors, bé, són aquells usos del llenguatge que no saps mai quin és el millor. (...) ella no ho sé, però jo penso que dir "la meua dona" és el que sempre s'ha dit i, per tant, segons a qui ho dic, prefereixo dir "la

pero es que "mi mujer" me suena tan... Los pelos de punta, ¿no? (Ernest)

Ara bé, precisament per la connotació que té aquest terme, és rebutjat per altres persones entrevistades, com l'Anna, "allò un toc progrè, no? És el meu company', tampoc m'agrada", o la Marina, "*company* i *companya* quedava molt maig del 68, i tampoc, no?". Les dues informants fan evident que aquest terme no les fa sentir confortables o que no s'hi senten representades, atès

d'un terme neutre pel que fa al gènere (no canvia en masculí i femení), pot ser utilitzat tant per parelles heterosexuales com homosexuals. Per a alguns dels informants resulta un bon acompanyament dels termes *nòvio* o *xicot*, que utilitzen de forma alternada, com la Lola ("mi novio" o "mi pareja"), l'Almudena ("con mi pareja, mi chico") o l'Ona ("pareja o chico").

El terme *nòvio/a* també s'utilitza, encara que ofereix una visió que pot

resultar molt desvinculada de la situació real, perquè si bé evidència una relació, no explicita la convivència. Per la seva banda, l'Elisa diu que “jo deia el xicot, però ara ja no podem, ja tenim una edat” (riu). La dificultat de trobar el terme adequat és comú a moltes parelles, com manifesta la Flora:

És un problema molt gros, perquè a vegades no sé si he de dir “el noi que viu amb mi” o “el noi amb el que visc”. Durant molt de temps l'hi he dit “el meu *nòvio*”, però llavors la gent es confonia, perquè no entenien que visquéssim junts. (Flora)

Fins i tot pot donar peu a pensar que la relació és incipient i encara poc sòlida. Atès que s'entén com una situació prèvia a la convivència, resulta ser un terme problemàtic i de vegades ofensiu per al membre de la parella al qual es refereix, tal com han manifestat alguns informants. Una de les nostres informants diu que anomena “*nòvio*” a la seva parella “perquè no sé què dir-li” i li resulta més còmode continuar amb el mateix terme de quan sortien plegats (Esther). Una altra parella entrevistada explica que quan vivien ella l'anomenava a ell “parella” o “marit”, mentre que ell l'anomenava a ella “*nòvia*”. Ara que són casats, ell parla de la seva dona, cosa que posa de manifest que el fet de casar-se va tenir algun tipus de repercussió en l'ús de la nomenclatura.

Home és un terme que facilita la referència a la parella masculina. Atès que és poc emprat en zones urbanes, resulta ser un bon recurs, encara que també s'ha utilitzat per a parelles casades. Facilita introduir-lo en àmbits nous com el de la cohabitació, perquè resulta molt neutre i inclou en l'imaginari social tant casats com no casats. Gràcies a això, moltes dones l'utilitzen perquè els estalvia explicacions i no genera cap dubte a l'interlocutor⁸ sobre la relació afectiva, com explica la Núria:

Jo això també m'ha costat molt de dir-ho, ara sí que ho dic. Però és un tema d'anar ràpid, “mira el meu home”. Sí, perquè si jo dic “el Sergi tal”, l'altre la cara pensa... “Què?” No sap la relació. En canvi, “el meu home”, queda tot clar, és més pràctic. (Núria)

En aquest sentit, esdevé un bon substitut del concepte *marit*, que sí que transmet una idea clara i concisa de matrimoni, encara que en segons quins contextos les parelles cohabitants entrevistades l'utilitzen quan no volen donar explicacions sobre la seva situació conjugal. Es tractaria d'una qüestió de comoditat, encara que no resulta un terme fàcil, perquè qui l'utilitza sent que ho fa de forma inadequada. Podríem considerar que l'ús del terme *home* o *marit* és equivalent, i la tria entre un o l'altre s'estableix d'acord amb la familiaritat que hi tenen. Com diu l'Abril, va bé anomenar-lo “como marido, porque así no andas con explicaciones”. Un argument similar és el que ens dona la Mireia:

Havia dit molt “el meu company”, però ara cada vegada més dic “el meu marit”. (...) És que ells diuen “la meva dona” i “la meva dona” és un terme més indefinit, perquè la dona no implica que estiguis casat o no. I a ells els hi va molt bé això, però jo no dic “el meu home”, que per exemple als pobles es diu això d’“el meu home”... (...) És un terme d'aquella època de “los compañeros todos a la manifestación” i ara em fa una mica de riure. (...) És que “la meva parella”, “la meva parella”, és que tot és “la teva parella”, estiguis casat o no estiguis casat, tot és “la teva parella”! (...) M'és més incòmode dir “el meu company” o “la meva parella” que dir “el meu marit”. (Mireia)

El terme *dona* seria l'equivalent a la neutralitat de l'*home* en femení. Encara que s'ha utilitzat en contextos de matrimoni, molts homes entrevistats l'utilitzen perquè conserva certa ambigüitat i no sempre implica la idea de matrimoni, sinó que fa més referència a la condició femenina de la parella. L'avantatge més gran és que, en aquest cas, es pot utilitzar tant en català com en castellà (*dona* o *mujer*) de la mateixa manera. A França passa el mateix amb els termes *femme-mari* (Chalvon-Demersay, 1983). Aquest és el cas d'algunes entrevistes, en què un cop la parella es va casar, elles van passar de dir “parella”/“company” a dir “marit”, mentre que ells parlaven de la “dona” abans i després de casats, perquè no els representava cap problema (Laura i Judit).

Fins aquí hem vist alguns dels conceptes més utilitzats i en quines circumstàncies s'adopten. Però què passa quan no se n'utilitza cap? Si hem dit que nombrar era donar identitat, institucionalitzar i normalitzar, no utilitzar cap nom expressament implica tot el contrari. Així, doncs, trobem casos en què, tot i utilitzar la terminologia descrita anteriorment, la persona que els ha d'emprar no s'hi sent còmode, no en troba cap de prou escaient, i va passant amb el que menys incòmodat li genera o menys necessitat d'explicacions li requereix. És per aquesta incòmodat que provoca la indefinició que hi ha qui prefereix no designar de cap manera la relació i que aquesta es faci explícita amb el temps. Trobem diferents opcions per evitar l'ús de terminologies concretes.

Per una banda, moltes parelles utilitzen el nom de pila i deixen que els interlocutors treguin les seves conclusions sobre la relació que mantenen. Per exemple, en una trobada d'amics s'espera que els altres entenguin la seva relació de parella a través de les converses, les gesticulacions, les possi-

bles mostres afectives que es facin, les explicacions i els aclariments dels qui ja els coneixen, etc. Aquest és el cas de la Margarita, a qui la seva parella sempre la presenta pel nom i espera que algú li preguntant “és la teva dona?” per poder contestar que sí (Margarita). D’altres diuen coses similars:

Però moltes vegades, si estàvem davant i ens havíem de presentar, ens dèiem pel nom. Ja es veia o ja se sobreentenia. Tampoc anàvem més enllà. (Lourdes)

Sí, perquè a la gent no li importa si és el meu *nòvio* o no. I si ja estem amb un grup, *pues ja s’enterarà* de que és el meu *nòvio*, no li tinc que dir, queda molt... no sé, no m’agrada. (Esther)

Dic el nom i ja està, que de vegades ... sí, pot portar malentesos (riu). Però, així, d’entrada no! *Llavorens*, si parles més amb aquella persona, doncs sí, ja ho dius... (Montse)

Una altra opció és la més descriptiva, explicant amb detall la situació amb expressions més complexes i elaborades com ara “el/la noi/a que viu amb mi”, “el noi/a amb qui visc”, etc. Fins i tot el fill o els fills que es tenen en comú permeten fer de pont, quan s’utilitzen com el nexce que uneix la parella: “el pare del meu fill” o “el pare del Pere”. És el cas de la Flora, que parla del “pare del meu fill” o del “pare de l’Antonio” (nom del fill) per referir-se a la parella actual, o de l’Ernest, que descriu a la seva exparella com “la madre de mi hijo”.

Finalment, centrant-nos en les aportacions dels informants de la recerca, si comparem entre les generacions estudiades, podem dir que, en termes generals, hi ha hagut una certa evolució, que mostra que en la primera generació, i atès el seu caràcter de fenomen reivindicatiu en l’àmbit social i polític, el terme *company* era un dels que més s’utilitzaven i fins i tot encara s’utilitza ara. Per contra, amb la segona gene-

ració veiem que la terminologia s’ha ampliat i diversificat, de manera que conviuen de manera més equilibrada tots els termes que hem presentat i es deixa a la lliure elecció de l’usuari el que cregui més convenient. No podem dir que el fet que la cohabitació sigui temporal o permanent determini un tipus de terminologia o una altra, sinó que és més aviat la ideologia que hi ha al darrere (si és que n’hi ha) allò que hi pot influir més. Hem de pensar que moltes de les parelles entrevistades no sabien si es casarien i, en cas afirmatiu, tampoc sabien en quin moment, com confirma també l’aportació de Domínguez (2011) en la seva classificació. El que veiem és que el que no s’ha produït encara és el sorgiment d’un nou terme que realment serveixi per parlar d’aquesta forma de convivència. Potser mai serà necessari, perquè el canvi real va més enllà de la cohabitació en si, i més aviat aquesta podria ser el producte o una conseqüència més d’una transformació major en l’àmbit de les relacions de parella que sobrepassen el sentit del matrimoni.

Veiem, doncs, que els conceptes del matrimoni estalvien molta feina a les parelles en el sentit terminològic. Un cop casats, malgrat que el terme de referència pugui fer-se estrany en un inici, la parella es veu amb absoluta legitimitat per utilitzar-lo i ho fa. És just llavors el moment del canvi, de passar de l’ambigüitat a la claredat.

b. “Un sogre és un sogre”.

Terminologia amb els parents afins

Si bé el terme per parlar de la parella evidencia certes dificultats entre els informants per trobar-ne un que reuneixi les condicions òptimes, els conceptes que s’utilitzen per referir-se als parents afins fan un gir important. Quan parlem de la terminologia cap als parents afins, trobem menys problemes per escollir els més habituals també entre els casats. Així, doncs, és

habitual trobar l’ús dels termes com ara *sogres*, *cunyats*, *nebots*, etc. Tal com diu alleugerida la Margarita, “amb això no hi ha problema”.

Utilitzar la terminologia habitual per als parents afins és el més freqüent entre totes les entrevistes, sigui quina sigui la fase de la recerca o la generació. Són termes fàcils, coneguts, que no requereixen explicacions. Així, doncs, amb els parents afins sembla que no cal donar detalls ni establir diferències, cosa que sí passa quan es parla de la parella. L’Albert diu, fent broma, que un dels avantatges de no estar casats és la de no tenir sogres. Els informants tenen molt assumit quin és el paper d’aquests parents afins, tal com manifesten els seus comentaris:

Els meus sogres sempre han sigut els meus sogres. Des que ens vam posar a viure junts són els meus sogres. (Laura)

Per a mi, la meva cunyada és la meva cunyada. Ara la cunyada tindrà un fill i aquest serà el nebot. (Andrea)

Quan es va morir el seu pare, ja parlava que s’havia mort el meu sogre. Era evident, perquè està claríssim que un sogre és un sogre. (Maurici)

Amb aquestes expressions veiem que es reforça la idea que la terminologia habitual de les parelles no casades manifesta una relació d’afinitat també similar a la del matrimoni. En aquest sentit, les parelles cohabitants, amb aquest ús dels termes, confirmen que si no hi ha modificacions terminològiques, les relacions tampoc donen lloc a ampliar de forma evident els marges d’actuació i de contingut de la relació amb els seus afins.

Aquests termes responen a les pautes que la societat té adoptades per als matrimonis i resulten una bona solució, són un bon comodí. Però, malgrat que sigui així, en el cas que no es vulguin utilitzar, es pot recórrer novament

a aquelles expressions més descriptives com ara “la germana del meu marit” o “el pare del Joan”, que defineixen de manera més complexa i llarga la relació exacta de parentiu. Resulta ser una bona opció per a aquells que rebutgen els conceptes anteriors o que els fan sentir incòmodes, una actitud més pròpia, però, de la primera generació que volia trencar de manera més explícita amb les relacions assumides en el marc de la institució matrimonial.

Si ho mirem des de l'altra perspectiva, la dels pares de les parelles entrevistades, sorgeixen dubtes interessants que generen explicacions enrevesades o terminologies inadequades des de la perspectiva dels seus fills. La incertesa de no saber com explicar als altres la relació dels seus fills i el fet de no conèixer una opció terminològica sòlida novament genera situacions complexes quan s'ha de parlar de la parella del fill o la filla. Precisament alguns d'ells parlen de “la parella de la meua filla”, “la companya del meu fill”, “la noia que viu amb ell”, etc., sense aplicar un terme concret davant la inseguretat que els genera la situació. Molts dels pares i les mares recorren a paraules que tampoc acaben de definir bé la parella, però que són d'ús habitual en el llenguatge quotidià. L'ús d'alguna d'aquesta terminologia provoca una major o menor aprovació per part dels seus fills. Vegem-ne alguns exemples de les nostres entrevistes:

(...) *nòvio* no els hi agrada a casa. (...) però *company* no, segur que no. Això, i *nòvio*, gairebé diria que no. És “el noi amb qui està l'Arian” ... (Arian)

De fet, la gent deia “el Pere de la Carme”. (Carme)

L'àvia d'ella feia tota l'explicació “el *nòvio* que ara viuen junts...”. (Iolanda)

L'ús de la terminologia no és casual i, com veiem, té repercussions impor-

tants en la manera en què es construeix i evidencia davant de tercers la relació de parella. La Roser diu, fent broma, que creu que tenen “el títol oficial” i que els sogres els anomenen *gendre* i *jove*. En el cas de la Judith, trobem que la seva sogra parla d'ella com l'“amiga del seu fill”, cosa que l'ofèn profundament i que troba despectiu, perquè ella no es considera només una amiga, sinó que hi té una relació de parella que va més enllà de l'amistat.

Su madre me llegó a presentar como la amiga (...) Esto es muy despectivo (...) Cuando llevabas quizás cinco o seis años o siete años incluso viviendo juntos, que te presenten como “la amiga” es muy despectivo, es en cierta manera como presentarte como “la flaca”... Sí, te sienta realmente muy mal, incluso a veces ni tan solo te presentaba, incluso te ignoraba y no te presentaba.

En ocasions, el fet de no utilitzar alguns dels termes habituals està fet justament amb tota la intenció per no acabar de reconèixer la relació per part dels pares, com és el cas d'un pare que no parlava del “yerno”, però en canvi la mare sí que ho feia perquè acceptava millor la relació que ell. En Jordi deia:

La teva mare no deia “gendre” perquè és molt punyetera, la teva mare ho feia amb mala llet.

Un cas que mereix la nostra atenció és el de la Rosa, que té una filla petita amb la seva parella. La mare d'ella prové d'un poble de Sòria, encara que viu amb el seu marit a Barcelona. Acostumen a passar algunes setmanes d'agost al poble, la parella i els pares d'ella, juntament amb alguna germana d'ella i els seus fills. La mare d'ella, una vegada que els va voler presentar a alguna persona del poble, va dir “mi hija y su compañero”, cosa que va provocar la vergonya de la informant, perquè li semblava que eren companys de sindicats o de Comissions Obreres. Ella pensa que per a la seva mare aquella

era una situació molt violenta “perquè no sabia (què dir), no era natural”. La dona intentava ser natural, però no li sortia, i per això ho va expressar d'aquella manera. De fet, pensa que la seva mare ho va fer perquè tothom veiés que no se n'amagava, que ho feia explícit expressament. La informant també pensa que la seva àvia i el seu avi matern van assumir millor, amb més naturalitat, la cohabitació que els seus propis pares. El seu avi deia al seu pare “yerno” i a la seva parella i al marit de la seva germana, “yernecillos”.

En una conversa informal que vam tenir una vegada, un home⁹ explicava que ell s'autoanomenava “compasuegro”, perquè el seu fill vivia amb una noia i entre ells es feien dir “companys”, per la qual cosa ell mateix es va inventar el seu propi concepte.

Està clar que el concepte de *nòvio/a* evidencia una menor estabilitat o solidesa de la parella, cosa que als informants els fa sentir incòmodes. Però també trobem el cas contrari, en què la parella fa referència a l'altre d'una forma que no agrada gens al pare o la mare precisament perquè fa la sensació de ser una relació poc consolidada als ulls dels familiars, com en el cas de la Margarita.

A mi no me sale (...) No sé, és una cosa que me suena como muy duro, no? (...) Una vegada vaig dir “és per anar amb el meu *chaval*” (riem) i ma mare diu “nena, pots dir-li de moltes maneres, però no *chaval*” (...) Dic “no, amb el meu company i tal”, i ma mare “¿Què pasa? ¿Es que es un amigo del cole?” (...) I a ell també li passa el mateix, quan a vegades te quiere presentar dice “Margarita...” i llavors la penya ya sale i diu “bueno, tu mujer”, i el *pavo* diu, “bueno, mi mujer, vale, sí”.

Una vegada més veiem que la terminologia no s'utilitza en va, sinó que ens ajuda a entendre millor la percepció dels parents envers la relació de parella

cohabitants i el seu grau d'inclusió en l'entorn familiar. En tot cas, la problemàtica terminològica es fa més evident en un sentit que en l'altre. La parella no té problemes de referència envers els parents afins (parlen del sogre, la cunyada, els nebots, etc.), mentre que els afins sí que en tenen per referir-se a les parelles dels fills. Així, doncs, en els casos en què la cohabitació es troba més acceptada, els afins parlen dels *marits* o les *dones* dels fills, dels *gendres* i les *joves*, sense fer diferències amb la terminologia tradicional. Però també podem trobar casos en què la cohabitació costa més d'assumir o genera una sensació d'incertesa i fa que es recorri a l'ús de termes alternatius: *nòvio*, *nòvia*, *amic*, etc. Hem de subratllar que aquesta poca acceptació en alguns casos de la relació de parella, lligada a l'ús de terminologies que no són les habituals, és més pròpia de les parelles de la primera fase de la recerca que de les de la segona, per la mateixa raó que explicàvem sobre l'acceptació de la cohabitació per part de les famílies, que és major com més recent és l'entrevista.

La indefinició de la parella cohabitants i les possibilitats d'innovar

La parella que conviu sense casar-se pot trobar petits espais per actuar amb una major llibertat gràcies a la indefinició que representa aquesta forma de convivència. Això es fa evident en diferents aspectes, com ara la terminologia, que no ha aconseguit trobar un nom de referència unitari per a aquesta forma de relació i ha generat tot tipus de possibilitats i arguments que justifiquen un nom o un altre depenent de qui l'utilitza i de quan ho fa. En aquest sentit, hem vist que l'ús de termes pot estar relacionat amb les generacions d'entrevistats, ja que la primera és un clar exemple de l'ús de termes com ara *company-companya*, amb els quals vol mostrar una forma de relació més igualitària, mentre que en les generacions més actuals és molt freqüent trobar el

terme *parella*, que es desconnecta de la ideologia social i política que podia tenir en la generació anterior.

En el cas dels parents afins, la terminologia ajuda a normalitzar totalment la situació i fa que els termes que s'utilitzen siguin exactament els mateixos que en els matrimonis. En aquest cas es posa en evidència que el problema terminològic és pràcticament exclusiu de la parella, però no per a la resta de parents, de manera que no els afecta i ajuda a igualar-les amb les unions que ja coneixen. La terminologia amb els afins, en aquest sentit, interpreta la relació dins l'esquema familiar reconegut i recorre als termes habituals (*sogres*, *cunyats*, *nebots*, etc.), sense que s'evidenciïn diferències entre els grups d'entrevistats. Com ja hem vist, la intenció de perdurabilitat en el temps de la cohabitació no fa que les terminologies es defineixin de manera diferent que en els casos de la convivència temporal, a causa de la flexibilitat que atorga aquesta forma de relació i la variabilitat de situacions per les quals pot arribar a passar.

La indefinició es fa en realitat més extensiva en d'altres àmbits de la vida social dels cohabitants, com ara la sociabilitat, la solidaritat familiar o els rituals. És mitjançant el cas concret de la terminologia que veiem que les parelles cohabitants estan participant de les transformacions en les pautes del parentiu i que mostren que es pot viure en la indefinició i que aquesta no és exclusiva de la convivència sense matrimoni, sinó que també forma part d'una revolució global d'abast més ampli en la família.

Així, doncs, la cohabitació és una forma de convivència que contribueix, juntament amb la resta de canvis familiars i del parentiu que s'esdevenen al llarg del segle XXI, a la diversificació i l'heterogeneïtzació familiars, cosa que afavoreix espais d'innovació i canvi en

què es pot modificar i innovar amb la terminologia de referència. S'evidencia des de fa uns anys a través dels termes aquesta realitat recent, que no acaba de trobar el seu lloc conceptual, però sí que deixa clara la diferència amb les altres formes familiars.

En aquest moment ens trobem en un procés de transformacions que pot dur a la convivència de la cohabitació amb el matrimoni com a models familiars diferents, o bé a l'equiparació, i conseqüentment l'eliminació, d'algun dels dos models, que cada vegada mostren més punts en comú. Com diu García Pereiro (2011) per a l'Estat espanyol, la cohabitació guanya terreny com a propera al matrimoni i el perd com a alternativa. En realitat, el canvi és molt més ampli que el fet de la cohabitació en si, va més enllà també de la terminologia, i afecta la realitat familiar i el parentiu en general. Així, doncs, la cohabitació és una forma més d'expressió d'aquestes dinàmiques que reforcen idees com ara les d'elecció, flexibilitat o llibertat individual. ■

NOTES

1

Si fem una ullada general a les dades d'Europa, veurem que l'increment es fa patent a la majoria de països de la UE-27 (Eurostat), on el 38,3% dels nens i les nenes neixen fora del matrimoni el 2010, quan el 1990 eren el 17,4%. Podem destacar entre els països amb un nombre més alt d'aquests naixements els anys 2011 i 2014: Estònia (59,7% el 2011), Eslovènia (58,3% el 2014), Bulgària (58,8% el 2014), Suècia (54,5% el 2014) i França (55,0% el 2011). El registre màxim va ser, però, a Islàndia, amb el 65% el 2011. En canvi, els països amb el percentatge més baix de naixements fora del matrimoni estan representats per Grècia (8,2% el 2014) i Xipre (16,9% el 2011). Així com en la majoria de països l'augment és progressiu al llarg de les dècades, a Espanya aquest fenomen és realment bruscat. Un exemple similar el trobem també a la República Txeca (Font: EUROSTAT).

2

“L'amor sense papers. Parella, fills i parents en la cohabitació a Catalunya” es basa en vuitanta-vuit entrevistes en profunditat a cent deu informants procedents de la pròpia recerca de tesi, així com en dues investigacions realitzades des del Grup de Recerca en Antropologia del Parentiu i el Patrimoni (GRAPP) de la Universitat de Barcelona. Es defineixen dues generacions d'informants —generació 1 (nascuts fins al 1971) i generació 2 (nascuts a partir del 1972)— per establir una edat de tall, que no sempre respondrà estrictament a les formes de pensar i interpretar la cohabitació, però que sí que pot ajudar a establir dues maneres d'entendre la relació de parella. La primera cerca en la cohabitació un nou model de parella més igualitari i fora del control estatal i religiós, mentre que la segona no té aquesta intenció explícita de canvi. Pel que fa als àmbits de recerca, podem concretar-ne dos: a) l'àmbit espacial de la recerca s'ha centrat en parelles cohabitants que viuen a la ciutat de Barcelona o al seu radi més proper, delimitat per la província de Barcelona, especialment l'àrea metropolitana de Barcelona; i b) l'àmbit històric, que es defineix a partir de dues fases: la FASE A, que és la que engloba les entrevistes realitzades dins el projecte de “Noves famílies” a la UB (trenta-sis entrevistes) i també les entrevistes específiques realitzades al llarg del meu projecte de tesi en la primera etapa (vint-i-vuit entrevistes), i la FASE B, que engloba les entrevis-

tes elaborades durant el projecte “Famílies d'avui” a la UB (divuit entrevistes) i també les entrevistes específiques desenvolupades durant la segona etapa del projecte de tesi (dos grups de discussió a sis informants) al voltant de l'any 2010 (entre el 2009 i el 2014), deu anys després de la fase A. Podem trobar parelles que desenvolupen discursos diferents en qualsevol dels moments, per la qual cosa aquesta classificació ens permetrà establir combinacions definint els entrevistats segons la fase i la generació que els defineixen (A1, A2, B1 i B2). A1 farà referència a les parelles entrevistades en el primer període (fase A) que pertanyen a la primera generació, A2 ens parlarà de les entrevistes del mateix període per a la segona generació. B1 es referirà a les entrevistes a persones de la primera generació realitzades en la segona fase de la recerca (la B), mentre que les B2 assenyalaran les entrevistes més recents realitzades a la segona generació.

3

Cal tenir en compte, però, que malgrat les similituds amb el matrimoni, les dones que practicaven la *barragania* continuaven sent de classes més baixes, cosa que demostra que aquesta forma de convivència era una manera de resoldre la diferència d'estatus.

4

A través dels estudis de Louis Chevalier primer i de Michel Frey després (Corbin i Perrot, 1991), sabem que el concubinat es practicava abans del matrimoni a causa de les despeses que suposava la cerimònia i també com a resposta a la prohibició del matrimoni a indigents abans del 1850 a París.

5

Amb el seu article “La cohabitation juvénile en France”. *Population*, núm. 1, p. 15-42.

6

A França, vegeu Chalvon-Demersay (1983); a Suècia, vegeu Trost (1979), i a Espanya, vegeu Alabart *et al.* (1988a) i Domingo (1997).

7

Tot seguit presentem un resum amb les dades dels informants citats al llarg de l'article que es poden identificar a partir del nom (pseudònim) utilitzat en l'article. Entre les dades trobem l'any de naixement i el lloc de residència en el moment de

l'entrevista, el codi de referència de l'entrevista i el grup al qual pertanyen d'acord amb la classificació que hem descrit prèviament.

- Ernest, home, 1958, Barcelona (318NF1998), grup A1
 Judit, dona, 1964, Barcelona, (403NF1998), grup A1
 Abril, dona, 1966, Hospitalet de Llobregat, (404NF1998), grup A1
 Andrea, dona, 1972, Premià de Mar, (411NF1998), grup A2
 Montse, dona, 1969, Barcelona, (413NF1998), grup A1
 Maurici, home, 1962, Barcelona, (506NF1998), grup A1
 Mireia, dona, 1966, Barcelona, (509NF1998), grup A1
 Flora, dona, 1966, Barcelona, (510NF1998), grup A1
 Jordi, home, 1951, Sant Cugat, (604NF1998), grup A1
 Esther, dona, 1970, Sitges, (709NF1998), grup A1
 Margarita, dona, 1973, Barcelona, (1TES2000), grup A2
 Aurora, dona, 1972, Barcelona, (2TES2000), grup A2
 Laura, dona, 1971, Castellar del Vallès, (3TES2000), grup A2
 Anna, dona, 1965, Barcelona, (4TES2000), grup A1
 Arian, dona, 1972, Barcelona, (5TES2000), grup A2
 Carme, dona, 1946, Barcelona (7TES2000), grup A1
 Marina, dona, 1973, Barcelona, (8TES2000), grup A2
 Jordi, home, 1972, Barcelona, (8TES2000), grup A2
 Rosa, dona, 1965, Barcelona, (13TES2000), grup A1
 Albert, home, 1967, Barcelona, (17TES2000), grup A1
 Judit, dona, 1968, Barcelona, (18TES2000), grup A1
 Iolanda, dona, 1970, Barcelona, (22TES2000), grup A1
 Roser, dona, 1960, Barcelona, (24TES2000), grup A1
 Ona, dona, 1980, Barcelona, (14FH2011), grup B2
 Lola, dona, 1980, Barcelona, (29FH2011), grup B2
 Almudena, dona, 1979, Mataró, (50FH2011), grup B2
 Núria, dona, 1972, Capellades, (1TES2014), grup B1
 Elisa, dona, 1976, L'Espelt, (5TES2014), grup B2

8

Cal dir, però, que aquest terme només s'utilitza en català, de manera que les parelles castellanoparlants no en poden fer ús perquè no hi ha traducció equivalent al castellà.

9

Home d'uns 60 anys amb residència a Madrid.

BIBLIOGRAFIA

Ajenjo, M.; García Saladrigas, N. (2016) “Las parejas reconstituidas en España: un fenómeno emergente con perfiles heterogéneos”. *REIS. Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 155, p. 3-19.

Alabart, A. [et al.] (1988) *La cohabitación en España. Un estudio en Madrid y Barcelona*. Madrid: CIS.

Armand, E. (1934) *Petit manuel anarchiste individualiste*. Paris: En dehors.

Berrington, A.; Perelli-Harris, B.; Trevena, P. (2015) “Commitment and the changing sequence of cohabitation, childbearing, and marriage: Insights from qualitative research in the UK”. *Demographic Research*, 33, p. 327-362.

- Bestard, J. (2009) "Los hechos de la reproducción asistida: entre el esencialismo biológico y el constructivismo social". *Revista de Antropología Social*, 18, p. 83-95.
- Bourdieu, P. (1996) "Des familles sans nom". *Actes de la recherche en sciences sociales*, 113, p. 3-5.
- Brown, S. L.; Booth, A. (1996) "Cohabitation Versus Marriage: A Comparison of Relationship Quality". *Journal of Marriage and the Family*, núm. 58, p. 668-678.
- Buruguère, A. [et al.] (dir.) (1986) *Historia de la familia*. Vol. 1. Madrid: Alianza Editorial.
- Cadoret, A. (2012) "Familias homoparentales: la clave del debate". *Noves formes de família/Nuevas formas de familia*. Barcelona Metrópolis, p. 39-45.
- Casey, J. (1989) *The History of the Family*. Oxford i Nova York: Basil Blackwell.
- Chalvon-Demersay, S. (1983) *Concubin, concubine*. Paris: Seuil.
- Corbin, A.; Perrot, M. (1991) "La relación íntima o los placeres del intercambio". A: ARIÉS, P.; DUBY, G. (dir.) *Historia de la vida privada. Sociedad burguesa: aspectos concretos de la vida privada*, p. 205-264, Madrid: Taurus.
- Cortina Trilla, C.; Bueno García, X.; Castro Martín, T. (2010). "¿Modelos familiares de aquí o de allá? Pautas de cohabitación entre las mujeres latinoamericanas en España". *América Latina Hoy*, núm. 55, p. 61-88.
- Domínguez, M. (2011) *1995-2006. Diez años de cambios en las parejas españolas. Opiniones y actitudes*, núm. 69, Madrid: CIS.
- Domingo, A. (1997) *La formación de la pareja en tiempos de crisis. Madrid y Barcelona, 1975-1995*. Tesis doctoral, Dept. de Sociología II, Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED).
- Ferreiro, J. (1998) "Uniones de hecho: perspectiva histórica". A: MARTINELL, J. M.; ARECES PIÑOL, M. T. (ed.) *XI Jornades Jurídiques. Uniones de Hecho*, Saragossa: Publicacions de la Universitat de Lleida.
- Fosar Benlloch, E. (1985) *Estudios de Derecho de Familia. Tomo III. Las uniones libres. La evolución histórica del matrimonio y el divorcio en España*, Barcelona: Bosch.
- García Pereiro, T. (2011) "Las mujeres jóvenes y la formación de uniones en España. Factores sociodemográficos vinculados a sus relaciones de pareja". *Prisma Social*, núm. 6, p. 1-37.
- Grau, J. (2016) *Nuevas formas de familia. Ámbitos emergentes*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- González, M. J.; Miret, P.; Treviño, R. (2010) "Just living together: implications of cohabitation for fathers' participation in child care in Western Europe". *Demographic Research*, vol. 23, p. 445-478.
- Heuveline, P.; Timberlake, J. M. (2004) "The Role of Cohabitation in Family Formation: The United States in Comparative Perspective". *Journal of Marriage and Family*, núm. 66, p. 1214-1230.
- Janssens, A. (2004) "Transformación económica, trabajo femenino y vida familiar". A: KERTZER, D. J.; BARGAGLI, M. (comp.) *La vida familiar en el siglo XX*. Barcelona: Paidós.
- Kaufmann, J.-C. (1993) *Sociologie du couple*. Paris: PUF.
- Le Bourdais, C.; Juby, H. (2001) "The Impact of Cohabitation on the Family Life Course in Contemporary North America: Insights from across the Border". A: BOOTH, A.; CROUTER, A. C. (ed.) *Just Living Together: Implications of Cohabitation for Children, Families, and Social Policy*, p. 107-118, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Llebaria, S. (1996) "Las uniones extramatrimoniales en Derecho Civil Catalán: antecedentes y situación actual del derecho aplicable a Cataluña". A: VILLAGRASA, C. (coord.) *El Derecho Europeo ante la Pareja de Hecho*, p. 129-155. Barcelona: Cedecs Editorial.
- Meil, G. (2008) "Pareja y familia en los proyectos vitales de las nuevas generaciones". A: MEIL, G.; TORRES, C. (coord.) (2008) *Sociología y realidad social. Libro homenaje a Miguel Beltrán Villalva*, p. 1195-1224. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS).
- Mynarska, M.; Barnowska-Rataj, A.; Matysiak, A. (2014) "Free to stay, free to leave: insights from Poland into the meaning of cohabitation". *Demographic Research*, vol. 31, p. 1107-1136.
- Miquel, J. (1992) *Derecho privado romano*. Madrid: Marcial Pons.
- Moncó, B.; Rivas, A. M. (2007) "La importancia de 'nombrar'. El uso de la terminología de parentesco en las familias reconstituidas". *Gazeta de Antropología*, 23.
- Nock, S. L. (1999) "The problem with marriage". *Society*, 36, núm. 5, p. 20-27.
- Perelli-Harris, B. [et al.] (2014) "Towards a new understanding of cohabitation: insights from focus group research across Europe and Australia". *Demographic research*, vol. 31, p. 1043-1078.
- Perelli-Harris, B.; Bernardi, L. (2015) "Exploring social norms around cohabitation: the life course, individualization, and culture". *Demographic Research*, v.33, p. 701-732.
- Reina, V. (1998) "Uniones de hecho: perspectiva histórica". A: MARTINELL, J. M.; ARECES PIÑOL, M. T., (ed.) *XI Jornades Jurídiques. Uniones de Hecho*, p. 13-24. Saragossa: Publicacions de la Universitat de Lleida.
- Rico, M. (2016) *L'amor sense papers. Parella, fills i parents en la cohabitació a Catalunya*. Tesis doctoral, Barcelona: Universitat de Barcelona (<http://hdl.handle.net/2445/106295>).
- Rico, M.; Ribot, J. (1999) "Con papeles sin pasar por el matrimonio". A: TERRADAS, I. (coord.) *VIII Congreso de Antropología. Antropología jurídica*, vol. 4, p. 133-152. Santiago de Compostela: FAAEE-AGA.
- Rivas, A. M. (2008) "Las nuevas formas de vivir en familia: el caso de las familias reconstituidas". *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 26-1, p. 179-202.
- Rivas, A. M. (2009) "Pluriparentalidades y parentescos electivos". *Revista de Antropología Social*, 18, p. 7-9.
- Roigé, X. (1995) "Familia burguesa, familia obrera. Evolució dels models de parentiu i industrialització a Barcelona, S. XIX-1930". A: ROCA, J. (coord.) *L'articulació social de la Barcelona contemporània. Materials del IV Congrés d'Història de Barcelona*, Barcelona: Biblioteca Històrica, p. 159-179.
- Roigé, X. (2016) *Testimo? Una història de l'amor i el matrimoni*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Roigé, X.; Bestard, J. (2015) "New Families, New Identities: A Study on the Transformation of the Family in Barcelona". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 40, p. 114-118.
- Roussel, L. (1978) "La cohabitation juvénile en France". *Population*, 1, p. 15-42.
- Roussel, L. (1989) *La famille incertaine*. Paris: Odile Jacob.
- Sanz Abad, J. [et al.] (2013) "Diversitat familiar: apunts des de l'antropologia social". *Revista de Treball Social*, 198, p. 30-40.
- Schneider, D. M.; Homans, G. C. (1955) "Kinship Terminology and the American Kinship System". *American Anthropologist*, núm. 57, p. 1194-1208.
- Segalen, M. (1992) *Antropología histórica de la familia*. Madrid: Taurus.
- Smock, P. J. (2000) "Cohabitation in the United States: An appraisal of research themes, findings, and implications". *Annual review of Sociology*, núm. 26(1), p. 1-20.
- Trost, J. (1979) *Unmarried cohabitation*. Vasteras: International Library.